

Львівський національний університет імені Івана Франка

Філософський факультет

Кафедра політології

**Політичні партії і вибори:
українські та світові практики**

Випуск 4

Збірник статей і тез за результатами четвертої міжнародної наукової конференції кафедри політології “Політичні партії і вибори: українські та світові практики” (пам’яті Юрія Романовича Шведа) від 9 листопада 2019 року

в рамках проекту “Удосконалення методів та інструментів політології в Україні: вплив університетів країн Вишеградської четвірки” за підтримки Міжнародного Вишеградського Фонду

<https://www.visegradfund.org/>

Львів

2020

УДК 329:324(477+100)(063)

А З П 504

*Рекомендовано Вченою радою
Львівського національного університету імені Івана Франка,
протокол № 85/5 від 25 травня 2020 р.*

Рецензенти:

Бурдяк В.І. – доктор політичних наук, професор Чернівецького національного університету імені Ю. Федьковича;

Зеленько Г.І. – доктор політичних наук, професор, завідувач відділу теоретичних і прикладних проблем політології Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України;

Климончук В.Й. – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політології Прикарпатського національного університету імені В. Стефаника.

Політичні партії і вибори: українські та світові практики: зб. ст. і тез за результатами четвертої міжнародної наукової конференції “Політичні партії і вибори: українські та світові практики” (пам’яті Юрія Романовича Шведи) від 9 листопада 2019 року / за ред. Анатолія Романюка і Віталія Литвина. – Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2020. – Вип. 4. – 400 с.

У збірнику представлено наукові статті і тези виступів учасників четвертої міжнародної наукової конференції “Політичні партії і вибори: українські та світові практики”, організованої за підтримки Міжнародного Вишеградського Фонду в рамках проекту “Удосконалення методів та інструментів політології в Україні: вплив університетів країн Вишеградської четвірки”, присвяченої питанням розвитку партій та виборів і проведеної для вшанування пам’яті Ю. Р. Шведи – українського партолога й псефолога.

Збірник статей та тез наукової конференції організовано секційно – відповідно до секцій проведеної конференції. Загалом у збірнику висвітлено проблематику особливостей аналізу та зміни виборчих преференцій під час виборів 2019 року в Україні, електоральних процесів і трансформацій у країнах Вишеградської групи та інших країнах Центрально-Східної Європи та світу, динаміки розвитку партійних та виборчих систем в Україні, країнах Вишеградської групи й інших країнах світу. Збірник буде цікавим для політологів і всіх тих, хто цікавиться вивченням партійно-електоральної політики та регіоналізму тощо.

УДК 329:324(477+100)(063)

СЕКЦІЯ 3

ДИНАМІКА РОЗВИТКУ ПАРТІЙНИХ І ВИБОРЧИХ СИСТЕМ В УКРАЇНІ, КРАЇНАХ ВИШЕГРАДСЬКОЇ ГРУПИ Й ІНШИХ КРАЇНАХ СВІТУ

Юрій Мацієвський

*доктор політичних наук, професор,
професор кафедри політології і національної безпеки
Національний університет "Острозька академія"*

ВІД ПАРТІЙ-СУБСТИТУТІВ ДО СПРАВЖНІХ ПАРТІЙ: ЧИ МОЖЛИВО ЦЕ В УКРАЇНІ?

Попри досить інтенсивне вивчення партій, електоральної поведінки і виборчого процесу [огляд публікацій див. 2] нам ще досі бракує ґрунтовних емпіричних і теоретичних досліджень феномену партійних субститутів чи квазіпартії [окремі винятки становлять 1; 11].

Моєю метою у цьому виступі є спроба наголосити на потребі систематичного вивчення цього явища. Зокрема, я поясню чому українські партії є "субститутами", тобто заміниками, які лише зовні нагадують звичні європейські чи американські партії. Крім того, за яких умов українські квазіпартії можуть стати програмними партіями? Аналіз літератури [5, с. 326-328б, 6, р.19-20; 7; 9;] дозволяє виділити щонайменше шість відмінностей.

Перша полягає у тому, що переважна більшість українських партій створені "згори" їхніми лідерами або руками олігархів, тоді як традиційні європейські чи посткомуністичні партії виростили "знизу" – на основі чинних у кожному суспільстві поділів. Хоча клієнтелістські партії, як стверджує Едуардо Морліно, є радше нормою, аніж винятком у процесі демократизації [9, р. 225], зміна їхньої організаційної структури на більш відкриту, конкурентну і підзвітну є важливим чинником успіху демократизації України.

Друга. У партій-субститутів немає засадничих цінностей, які відображені у їхніх програмах. Ідеології – це найслабше місце українських партій і навіть комуністи чи націоналісти використовують окремі ідеологічні кліше лише для мобілізації виборців [див. напр. 1; 10].

Третя. Метою таких партій є задоволення інтересів своїх власників чи невеликої групи членів, а не впровадження своїх цінностей, візій, програм у суспільне життя.

Четверта. Більшість українських партій надто залежні від свого формального чи неформального лідера [10, с. 456-458]. Залежність від особи, а не спільних цінностей, ставить тривалість життя українських партій у залежність від тривалості політичної кар'єри лідера. Як тільки лідер сходить з політичної арени, як от Олександр Мороз, Петро Симоненко, Віктор Ющенко чи Віктор Янукович, його партія, як правило, припиняє

існування. Як показують Стівен Левіцькі і Маурісіо Завалета на прикладі Перу, у багатьох напівдемократичних країнах слабкість партійної інституціоналізації зумовлена поганим урядуванням [8, р.414].

Крім того, змагання за лідерство у верхівці партії і суперечності, що виникають між публічними лідерами і “власниками” партій, часто призводить до розколів. Прикладів таких розколів чимало – згадаймо “Громаду”, СПУ, Народний Рух України чи занепад НСНУ [більше про це див. 5, с.326-328].

П’ята, внутрішня організація і взаємодія у таких партіях побудована не на демократичній звітності чи інших формальних процедурах, а на патрон-клієнтських зв’язках. На відміну від програмних, такі партії називають клієнтелістські [7; більше про клієнтелізм в Україні див. 4, с.99-101, 300-304, 365-380]. Комунікація у таких організаціях переважно вертикальна і жорстко централізована. В. Лебедюк і А. Гоменюк, наприклад, виявили, що станом на березень 2016 р. з 340 зареєстрованих в Україні партій, лише 8 (%) за характером внутрішньої організації можна вважати повноцінними паріями, тоді як 51 організація (1 %) потрапила у категорію квазіпартій, а 281 (8 %) – до протопартій [1, с.138].

Останнє, навіть парламентські партії залежні від грошей своїх патронів. Ці фінанси, як правило, генеруються у “сірій” або у нелегальній “чорній” сфері, що контролюються власниками партії і тому витрачаються вони також не публічно. Приклад “чорної бухгалтерії” Партії регіонів є чи не найбільш резонансним [див. 3, с. 214-228]. Чим більшою є розбіжність між офіційними і неофіційними витратами партій, тим меншою повинна бути громадська підтримка таких партій чи їх висуванців на виборах.

Що спільного між субститутами і партіями, і чим вони відмінні?

Партійні субститути існують не лише у посткомуністичних країнах. Як зауважує Генрі Хейл, вони є альтернативними інституційними формами, які існують майже в усіх демократіях і можуть надавати гравцям політичного ринку майже ті самі послуги, що й партії. Якщо, наприклад, у США на поч. ХХ ст. альтернативами до партій були “політичні машини”, емігрантські товариства чи сільськогосподарські кооперативи, то тепер – це різні за своєю природою “advocacy groups” – такі як асоціація власників зброї, чи організації сприяння виборцям (personal vote organizations) [6, р.19].

Проте такі організації на Заході створюються не лише для політичних цілей – вони не претендують на повний організаційний контроль над політичною системою і не прагнуть інституціоналізувати свої зв’язки довше ніж на один політичний цикл.

Саме тому, субститути не можуть замінити партії на Заході, але через перелічені вище відмінності, партіям-субститутам у посткомуністичних країнах і в Україні зокрема, важко стати справжніми партіями. Ці відмінності зумовлені успадкованою комуністичною (і докомуністичною) патримоніальною природою організації влади, сильним президенціалізмом, укоріненою одномандатною виборчою системою і клієнтелізмом [4; 6, р. 24;].

Умови змін:

Ідеально, якщо партія виростає з широкого суспільного руху. Це дозволяє забезпечити необхідні умови ефективної партії – соціальну базу, ціннісну платформу (ідеологію), демократичну організацію, тривале існування, регіональну структуру і ефективну комунікацію.

Наявність соціальної бази і усвідомленої ідеології (програми) може сприяти зміні мотивів участі у владі – від егоцентричних до соціоцентричних, тобто позитивних соціальних змін. Усі партії це декларують, але майже ніхто, після утворення партії і проходження до парламенту, цього не робить. Причина у тому, що попередні умови не виконуються.

Третя умова – демократична організація. Це найуразливіша складова діяльності партій. Усі партії ієрархічні і навіть у демократичних партіях верхівка з часом відривається від послідовників (закон Міхельса). Щоб подолати цей розрив, партію потрібно будувати на визнанні авторитету принципів (демократичної конкуренції, праймеріз і політичної відповідальності), а не авторитету людей.

Виконання трьох перших умов, так само може сприяти укоріненню партій, розбудові регіональних осередків, налагодження ефективного зв'язку з громадянами і відмові від (сірого) олігархічного фінансування. Гроші можна брати від держави, членів, прихильників але не від великих бізнесів, організацій чи інших держав. Такі партії стають кишеньковими клієнтськими партіями у руках своїх патронів.

Виконання перелічених умов не гарантує швидкого перетворення субститутів у справжні партії. Інституційні стимули, передусім впровадження пропорційної виборчої системи з частково відкритими списками і державне фінансування, також мають цьому сприяти. Важливішим, однак, видається свідомий вибір людей – чим швидше активна частина громадян усвідомить потребу створення справжніх партій, тим більше шансів на те, що такі партії з'являться в Україні. Приклади “Сили людей”, “Демократичного альянсу” чи ранньої “Самопоміч” дають підстави для стриманого оптимізму.

Список використаних джерел

1. Лебедюк, В., Гоменюк, А. (2016) Протопартії, квазіпартії чи політичні партії в Україні // Global world: науковий альманах, 2 (II). с. 134-140. <https://eprints.oa.edu.ua/6263/1/1.pdf>
2. Лебедюк, В., Мацієвський, Ю. (2016) Наукове вивчення виборчого процесу в Україні // Політична наука в Україні. 1991-2016: у 2 т. Т. 2. Теоретико-методологічні засади і концептуальні підсумки вітчизняних досліджень. Парламентське видавництво, Київ, с. 280-295. https://eprints.oa.edu.ua/6492/1/2016_Matsiyevsky_Lebediuk_naukov%20vyvchennia_vyborchoho_procesu_v_Ukraini.pdf

3. Лещенко С. (2014) Межигірський синдром. Діагноз владі Віктора Януковича. – Київ: Брайт Стар Паблішинг.
4. Мацієвський Ю. (2016) У пастці гібридності: зиг'заги трансформацій політичного режиму в Україні (1991-2014). – Чернівці: Книги – XXI.
5. Мацієвський Ю. (2013) Політичні партії і політичний режим після виборів 2012 року // Парламентські вибори 20 12 року в Україні, Наукові дослідження. – К.: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України. http://eprints.oa.edu.ua/3126/1/2013_Politychni_partiyi_i_politychnyi_rezhym_pislya_parlamentskyh_vyboriv_2012_roku.pdf
6. Hale H. E. (2005) *Why Not Parties in Russia?: Democracy, Federalism, and the State*. Cambridge: Cambridge University Press.
7. Kitschelt H., Mansfeldova Z., Markowski R., Toka G., (1999) *Post-Communist Party Systems: Competition, Representation and Inter-Party Competition*. Cambridge: Cambridge University Press.
8. Levitsky, S., Zavaleta, M. (2016) Why No Party-Building in Peru?// S. Levitsky, J. Loxton, B. Van Dyck, & J. Domínguez (Eds.), *Challenges of Party-Building in Latin America*. Cambridge: Cambridge University Press.
9. Morlino E. (2018) Political parties / *Democratization* // Christian W. Haerpfer [et al.] 2nd edition. Oxford: Oxford University Press.
10. Sydorchuk O. (2017) Ukraine: Shallow Party Structures in a Volatile Party System // Sobolewska-Mysłik, K., Kosowska-Gąstol, B., and Borowiec, P. (eds). *Organizational Structures of Political Parties in Central and Eastern European Countries*. Jagiellonian University Press.
11. Wilson, A. Birch, S. (2007) Political parties in Ukraine: virtual and representational // Webb, P. and White, S. (eds.) *Party Politics in New Democracies*. Oxford University Press: Oxford.